

3. Бернштейн Н.А. Очерки по физиологии движений и физиологии активности. - М.: Медицина, 1966. - 329 с.

4. Божович Л.И. Избранные психологические труды. Проблемы формирования личности: Под ред. Д.И.Фельдштейна. - М.: Педагогика, 1993. - 211 с.

УДК 159.9-057.36

Приходько І.І., к.психол.н., старший науковий співробітник науково-дослідного центру Академії внутрішніх військ МВС України

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК МВС УКРАЇНИ

Розглянуті психологічні аспекти професійної ідентичності та направленості особистості. Проаналізовані результати соціально-психологічних досліджень майбутніх військових фахівців внутрішніх військ МВС України після проведеного стажування. Виявлені деякі проблеми в організації та проведенні стажування курсантами, визначені основні шляхи формування професійної ідентичності та направленості у майбутніх військових фахівців внутрішніх військ МВС України.

Ключові слова: професійна ідентичність, направленість, курсанти, внутрішні війська.

Постановка проблеми. Якість підготовки спеціалістів для різних сфер діяльності (психолого-педагогічної, виховної, військової тощо) багато в чому залежить від того, у якій мірі визначена у суб'єкта праці професійна ідентичність та направленість. Службово-бойова діяльність військовослужбовців внутрішніх військ МВС України проходить не просто в складних, а переважно в екстремальних умовах, пов'язаних з ризиком для здоров'я та життя, і вимагає від особистості високого рівня розвитку певних індивідуально-психологічних якостей, сформованості професійно важливих якостей, психологічної готовності до виконання службово-бойових завдань. Тому необхідність вивчення проблеми професійної ідентичності та направленості майбутніх військових фахівців є актуальною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У психології праці існує визнання, що стержнем розвитку та становлення особистості є її

самовизначеність як суб'єкта праці, яке пов'язано з активною орієнтацією у світі професій та постійним пошуком смислу трудової діяльності на протязі усієї професійної кар'єри людини. Важливими умовами становлення професіонала є направленість особистості. Найбільш розгорнутий аналіз професійної направленості особистості викладено С.Л. Рубінштейном, який включає до неї потреби, мотиви, інтереси, ідеали та переконання, і підкреслює, що вона, як система мотивів, розвиваються, якісно змінюється у процесі засвоєння професії та становлення особистості [1]. На різних етапах генезису суб'єкта діяльності ці компоненти мають різний психологічний зміст [2]. О.М.Бандурка, С.П.Бочарова, О.В.Землянська, аналізуючи структуру професійної діяльності, її зміст та результати, виділяють значення професійної направленості, як проявлення цільових життєвих орієнтацій суб'єкта [3]. Є.А.Клімов справедливо вважає, що рівень класифікації професійної направленості визначається змістом майбутньої професійної діяльності. Він правомірно відносить до суттєвої детермінанти професійної діяльності професійну направленість [4].

Аналіз психологічних джерел показує, що важливою складовою професійної направленості є установка, як передумова до вибору професії, професійної підготовки і професійної діяльності [5]. Вчені у своїх дослідженнях використовують різні підходи щодо вивчення професійної ідентичності та направленості особистості [6-12].

Мета статті: вивчити зміст професійної ідентичності майбутніх військових фахівців внутрішніх військ МВС України, виявити структуру професійної направленості та визначити шляхи їх формування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійна ідентичність – це процес та результат оптимального та адекватного узгодження „внутрішніх та зовнішніх умов” особистості суб'єкту праці, відображення „зовнішніх умов через внутрішні”, який проявляється у прийнятті рішень, виборі, практичних діях, вчинках людини, пов'язаних з його професійним та особистісним самовизначенням як суб'єкта праці, становленням як особистості та професіоналу [13]. У структурі суб'єкта діяльності ведуча роль відводиться професійній направленості. Актуальність дослідження проблеми професійної направленості визначається двома важливими моментами. Перший – у направленості особистості виражається основний зміст майбутнього спеціаліста, системи його внутрішніх мотивів та життєвих цілей.

Другий – направленість відображає активність людини в засвоєнні професії, вибірковість відношення та інтересу до неї.

Один з компонентів професійної направленості є професійний інтерес, який відображає особисту приязнь та конкретної професії, що для особистості має емоційну привабливість. На наш погляд, інтерес – це провідний мотив у структурі направленості, який сприяє цілеспрямованому орієнтуванню у вибраній області діяльності (навчальній, пізнавальній, практичній), ознайомленню з новими фактами, явищами, більш повному, глибокому пізнанню предмету.

Соціально-психологічні дослідження, які були нами проведені серед 258 курсантів різних років навчання в Академії внутрішніх військ МВС України свідчать, що більша частина курсантів вибирає професію військового, керуючись інтересом до неї (близько 72 % за результатами опитування курсантів). У решті опитуваних (28 %) інтерес до професії не завжди підкріплений достатньо глибокою та конкретною уявою про майбутню військову діяльність. За інтерес до професії нерідко приймається інтерес до тих чи інших навчальних дисциплін, також впливає захопленість якою-небудь однією, іноді зовнішньою стороною професії. На першому курсі у курсантів помірно розвиваються мотиви, установки, наміри, з'являється інтерес до набуття необхідних знань, умінь, навичок. Високий професійний інтерес проявляється лише у 35 % навчаємих, середній – у 45%, недостатній – у 20 %. Самооцінка професійної направленості у 18 % досліджуваних висока, середня у 60 %, недооцінюють свою направленість 22 %. Ці дані свідчать про необхідність постійного формування професійної направленості у майбутніх військових фахівців.

Таким чином, виділення інтересу як основного та ведучого компонента, у структурі направленості обумовлено його значенням у виборі професії та продуктивності діяльності, що виконується. У процесі свого розвитку інтерес постійно перетворюється у схильність, як проявлення потреби в удосконаленні надбаних професійних знань, умінь та навичок.

Досвід свідчить, що професійна направленість майбутніх військових фахівців внутрішніх військ набуває своєї стійкості, якщо за змістом та умовами свого розвитку вона психологічно та практично наближена до майбутньої діяльності. Мова йде про моделювання професії, що набувається, її завдань, умов, змісту та особливостей. Проведені дослідження показали, що, показниками успішного

навчання та виховання курсантів є наявність у них стійкого інтересу до освоєння професії – на це вказали понад 52 % респондентів; в період освоєння майбутньої спеціальності на третьому та четвертому курсі відбувається більш виражене становлення майбутнього військового спеціаліста (на це вказали понад 65 % опитуваних); проявлення стійкої професійної направленості, активного суспільного життя, прийняття участі курсантами у науковій роботі (це визначили понад 70 % респондентів).

Психологічною основою професійної направленості є глибока стійка потреба особистості у надбанні цікавої професії. Потреби – передумова і результат не тільки власного інтересу до професії, але й стан особистості, завдяки яким відбувається регулювання поведінки та проявляється направленість особистості. Потреба є джерелом активності особистості. Як відомо, вибору професії, її надбанню сприяють одночасно мотиви та потреби. Не можна не враховувати у структурі направленості такий компонент, як відношення особистості до професії.

На наш погляд, відношення до професії потрібно розглядати як інтегральну позицію особистості до вибору професії, як показник, що характеризує життєву позицію або направленість особистості. Відношення відображується в задоволенні обраною професією, в перспективах свого професійного зросту. Таким чином, можна стверджувати, що направленість не тільки детермінує діяльність особистості, але й визначає різноманітні сторони її життєдіяльності. Визначну роль у змісті направленості відіграють ціннісні орієнтації, установки та професійне самовизначення.

Розвиток професійної направленості особистості як майбутнього спеціаліста під час навчання у вищому військовому навчальному закладі (ВВНЗ) проходить ряд етапів. По-перше, етап широкого знайомства з професією, пов'язаний зі вступом до нової соціальної ролі, освоєнням загальних наукових та спеціальних основ професії. По-друге, етап спеціалізованого розвитку направленості особистості, який пов'язаний з розвитком професійного інтересу, надбанням впевненості у вірному виборі професії, посиленням інтересу до спеціальних предметів та навчально-виховного процесу. По-третє, етап укріплення професійної направленості, пов'язаний з установками на майбутню успішну діяльність, бажаннями та намірами її повного засвоєння.

Одна з форм моделювання професійної діяльності – проведення стажування курсантами випускних курсів. Тому для підтвердження вищевикладених положень нами було проведено соціально-психологічне обстеження 137 курсантів випускних курсів Академії внутрішніх військ МВС України, які стажувалися на протязі місяця у лютому 2007 року в частинах Територіальних командувань (ТрК) внутрішніх військ та частинах прямого підпорядкування на посадах за фахами, на які проводиться навчання в Академії. Для цього нами був розроблений соціально-психологічний опитувальник, який складався з питань про проходження військового стажування.

У курсантів є різні погляди на кількість стажувань та з якого курсу їх необхідно проводити, але практично всі курсанти вказують, що необхідно починати проводити стажування з другого курсу (на це вказали 95% респондентів). На даний час за весь період навчання в Академії внутрішніх військ МВС України стажування з курсантами проводиться двічі: на другому курсі на посадах молодших командирів та на випускному курсі (4 або 5 в залежності від спеціальності) на посадах фахівців, на які проводиться навчання курсантів. На нашу думку, стажування необхідно проводити щорічно, починаючи з другого курсу, особливо це стосується курсантів командного факультету, тому що є специфіка проходження служби у різних частинах внутрішніх військ за видами призначення (частини з охорони дипломатичних представництв та консульств іноземних держав, з охорони особливо важливих об'єктів, з конвоювання та екстрадиції, спеціальних моторизованих військових частин міліції, підрозділів спеціального призначення тощо). Одноразове стажування на посаді у якийсь однієї частині не дає достатнього представлення про майбутню військову службу, коли після випуску молодий офіцер прибуває в іншу частину, специфіка якій була на стажуванні, у нього одразу виникає багато труднощів і у зв'язку з цим у командування частини до нього також є багато запитань.

Під час стажування командування частин та офіцери підрозділів з повагою відносились до курсантів (близько 95 %), надавали практичну допомогу у різних питаннях, пов'язаних зі службово-бойовою діяльністю. Але 5 % респондентів відповіли, що деякі командири частин Південного та Східного ТрК проявили байдужість до курсантів та відсутність інтересу до проведення їхнього стажування.

Дослідження дозволило виявити, що курсантам випускного курсу, в цілому, стажування було корисним (36 %) та дуже корисним (на це вказали 64 % респондентів) перед їхньою професійною діяльністю у військах. Як вказали курсанти, під час проведення стажування у військових частинах рівень їхньої професійної підготовки підвищився, вони здобули необхідні професійні навички за фахом, на які навчаються. Однак проведений самоаналіз випускників показав, що 8 % курсантів ще не в повному обсязі готові до виконання функціональних обов'язків у якості фахівців, на які проводилося навчання особового складу в академії, вони вважають, що рівень їхньої професійної підготовки на даний час поки що недостатній.

Проведене дослідження показало, що існують певні чинники, які найбільш негативно впливають на професійну діяльність офіцерів. До них відносяться: велике службове навантаження, відсутність житла, незадовільне грошове забезпечення, недостатня соціальна захищеність військовослужбовців, непорозуміння між керівництвом та підлеглими тощо. Але абсолютна кількість випускників вважають, що найбільш вагомими негативними факторами є відсутність житла та незадовільне грошове забезпечення.

Аналіз опитування показав, що 96 % курсантів вважають, що рівень професійної підготовки офіцерів підрозділів, де вони проходили стажування, високий та, у цілому, достатній для виконання покладених на них службово-бойових завдань. Однак існує невелика кількість офіцерів, які проходять службу в Південному, Центральному, Північному ТрК (від 4 до 8%) та в частинах прямого підпорядкування (до 10%), чий рівень фахової підготовки, за думкою курсантів, не зовсім відповідає сучасним вимогам.

Морально-психологічний клімат у військових колективах, де проводили стажування курсанти (близько 98 %), був, у цілому, відмінним та добрим, але деяких випускників не все влаштовувало у морально-психологічному кліматі частин прямого підпорядкування та Східного ТрК (10 та 6 % відповідно).

Після проведеного стажування у деяких курсантів, нажаль, змінилося ставлення до правильності вибору професії офіцера внутрішніх військ: 3 % випускників, які стажувалися у частинах Центрального та Східного ТрК, вкрай незадоволені власним вибором професії, у 18 % така впевненість знизилася, лише 55 % впевнені у власному виборі, а у 25 % респондентів ця впевненість зросла. Близько 75 % ви-

пускників відчувають гордість за обрану професію офіцера внутрішніх військ, у той же час 15 % ставляться байдуже, а майже 10% зовсім не відчувають гордість за обрану професію. Лише 35 % випускників порадили б отримати професію офіцера внутрішніх військ своїм рідним, товаришам, 45 % утрималися дати таку пораду, а 15 % ні за яких обставин не побажали б своїм близьким стати військовим.

У цілому результати проведеного стажування задовольняють практично всіх випускників (на це вказали 99 % респондентів) Академії внутрішніх військ МВС України.

На нашу думку, основними шляхами формування професійної ідентичності та направленості майбутніх військових фахівців є:

1. Проведення професійного психологічного відбору абітурієнтів при вступі до ВВНЗ, який доможе у виборі з загальної кількості абітурієнтів осіб з найбільш вираженими мотивами. Досвід показує, що вирішення цієї проблеми слід починати з чітко виражених вимог до змісту професійної направленості та основних індивідуально-психологічних особливостей. Головне визначити, чи зможе кандидат, який вступає до ВВНЗ цілеспрямовано розвивати у себе інтерес до обраної професії.

2. Позитивне відношення до професії проявляється в інтересі до неї. На підставі вивченого досвіду в останній час встановлено, що процес вибору професії починається з виникнення професійних інтересів, які в ході розвитку формують направленість на визначений род діяльності та пов'язаний з нею спосіб життя. Формування професійних інтересів в умовах ВВНЗ досягається шляхом роз'яснення цілей та значення обраної професії, залучення курсантів до науково-дослідної роботи, поглибленому вивченню теорії та практики на практичних заняттях та військовому стажуванні.

3. Формування професійної направленості залежить від самоосвіти та самовиховання курсантів, розвитку професійно важливих якостей, необхідних для майбутньої професійної діяльності. Мотивами їх роботи є професійні бажання, наміри, установки та ідеали. Шляхом залучення себе до діяльності, у ході засвоєння якої виробляється почуття відповідальності, професійна активність, діловитість, впевненість, цілеспрямованість, самостійність тощо, а також ті, які є найбільш необхідними для майбутньої діяльності в екстремальних умовах (стресостійкість, фізична, спеціальна, моральна та психічна готовність та надійність щодо виконання службово-бойових завдань в особливих умовах).

Висновки. Проведене дослідження розвитку професійної ідентичності та направленості майбутніх військових фахівців внутрішніх військ МВС України показало, що:

1. Провідною професійно важливою психологічною якістю особистості майбутнього військового фахівця є професійна ідентичність та направленість, що призводить до активного набуття обраної спеціальності. Розвиток професійної направленості особистості майбутнього спеціаліста внутрішніх військ МВС України під час навчання у ВВНЗ проходить ряд етапів.

2. Найважливішими структурними компонентами професійної направленості є мотиви, ціннісні орієнтації, професійні позиція та самовизначення. Усі структурні компоненти професійної направленості особистості знаходяться у складній ієрархічній залежності та у своїй сукупності функціонують як цілісна динамічна система.

3. Деяка частина курсантів не відноситься до майбутньої професії як до соціальної цінності, не розуміє її ролі та значення у розвитку військової сфери. Курсанти молодших курсів за різними суб'єктивними і об'єктивними причинами відчують почуття незадоволення вибором професії, знижують рівень інтересу до неї. 80 % випускників ВВНЗ впевнені у правильності вибору своєї професії, відчують гордість за обрану професію офіцера внутрішніх військ МВС України.

4. Професійна направленість майбутніх військових фахівців внутрішніх військ набуває своєї стійкості, якщо за змістом та умовами свого розвитку вона психологічно та практично наближена до майбутньої діяльності – моделювання професії у вигляді військового стажування. Ефективність проведення військового стажування залежить від його правильної організації.

Перспективи подальших досліджень. Планується проведення досліджень щодо виявлення основних стратегій реалізації службово-бойової діяльності професіоналів – офіцерів різних спеціальностей внутрішніх військ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абуллаева М.М. Профессиональная идентичность личности: психосемантический подход // Психологический журнал. – М., – 2004. – Т.25, № 2. – С. 86-95.

2. Бандурка А.М., Бочарова С.П., Землянская Е.В. Психология управления. – Харьков: ООО „Фортуна-пресс”, 1998. – 464 с.
3. Богуславец А.В. Динаміка мотивації військово-професійної діяльності офіцерів // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. – 2005. - № 8. - С. 31-33.
4. Великожон М.В. Зміст військово-професійної мотивації курсантів ВВНЗ у період їх професійного самовизначення // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. – 2005. - № 8. - С. 36-38.
5. Гуревич К.М., Раевский А.М. Личность как объект психологической диагностики // Психологический журнал. – Москва, – 2001. – Т.22, № 5. – С. 29-37.
6. Ермолаева Е.П. Социальные функции и стратегии реализации профессионала в системе «человек-профессия-общество» // Психологический журнал. – Москва, – 2005. – Т.26, № 4. – С. 30-40.
7. Зеер Э.Ф. Психология профессий. – Екатеринбург: „Деловая книга”, 2003. – 478 с.
8. Климов Е.А. Идеалы культуры и становление субъекта профессиональной деятельности // Психологический журнал. – Москва, – 2005. – Т.26, № 3. – С. 94-101.
9. Онищенко Н.В. Психологическая культура личности как один из факторов, обуславливающих формирование профессионализма следователей // Право і безпека. – 2005. - № 4’1. – С. 186-188.
10. Приходько І.І. Теоретико-методологічні аспекти професійної придатності людини до діяльності // Право і безпека. – 2006. – Т.5. - № 5. – С. 192-195.
11. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб.: „Питер”, 2001. – 720 с.
12. Столяренко Л.Д. Основы психологии. – Ростов н/Д.: Изд-во „Феникс”, 1999. – 736 с.
13. Толочек В.А. Современная психология труда: учебное пособие. – СПб.: Питер, 2006. – 479 с.